

Čovjek u gradu

(pojave, tumačenja, otvorena pitanja)

Milani Prelog

I.

Danas već postoji nepregledna količina tekstova, koji se, bez obzira na razne naslove, bave pitanjima koja ulaze u okvir teme »Čovjek u gradu«. Nema gotovo niti jednog područja znanstvenog istraživanja kojemu se ova tema nije već odavno nametnula, kao što nema ni jednog područja umjetničkog stvaralaštva koje nije bilo obuzeto ovom temom. Konačno, to je jedna od onih tema kojom se danas bavi niz praktičnih djelatnosti, a da se i ne govori o njenom ulasku u programe i akcije raznih političkih stranaka i pokreta.

Pa ipak, usprkos bezbrojnih analiza i prikaza, postavljenih pitanja i datih odgovora, tema »čovjek u gradu« obuhvaća ono područje života suvremenog čovječanstva (i razmišljanja o tom životu) na kojem se javljaju stalno nove nepoznanice i gdje već mnogo postavljenih putokaza upućuje i teoriju i praksu na bespuća. Jedan od najistaknutijih »urbanih sociologa« današnjice, Chombart de Lauwe, ocijenio je bespoštedno iskreno ovu situaciju: »Mi više ne znamo što je grad u XX stoljeću. Mi poznajemo u stanovitoj mjeri njegove vanjske oblike i njegov razvoj, no mi više ne poznajemo društvo kojemu bi on morao biti izraz.«¹

Grad u kojem živimo, o kojem govorimo, jest grad što ga je stvorila industrijska revolucija.² A to je grad koji se po svemu toliko razlikuje od

¹ P. H. Chombart de Lauwe, Des hommes et des villes, Paris, 1965 str. 75. Misao sociologa na svoj način potvrđuje i zaključak jednog od velikih pionira moderne arhitekture i urbanizma Waltera Gropiusa: »Nigdje nismo sagradili grad XX stoljeća koji bi otkorio suvremeni život kao ograničeno jedinstvo« (govor prilikom primanja »Hansische Goethepreis« u Hamburgu, 1956 godine, publiciran u »Apollon dans la démocratie, La nouvelle architecture et le Bauhaus, Bruxelles, 1969.)

² Već odavno poznate i iscrpno dokumentirane veze procesa industrijalizacije i urbanizacije, od samih početaka industrijskog načina proizvodnje pa do danas, ne bi trebalo posebno naglašavati da se javljaju neke novije interpretacije suvremenog velegrada u kojima se činjenica prevladavanja tercijarnih djelatnosti u njemu na neki način odvaja od industrije kao osnovnog pokretačkog faktora u rastu gradova. Suvremeni grad je još uvijek mjesto u kojem se odvijaju osnovni procesi suvremenog »industrijskog društva«, a razni pokušaji razlikovanja »sekundarnog« i »tercijarnog« grada kao oni Fourastié-jevi (Le grand espoir du XXe siècle, Paris, 1963) ukazujući na stvarne činjenice omogućavaju i nesporazume. U vezi s odnosom sekundarnog i tercijarnog sektora treba podsjetiti na Ipsenov »Gesetz des doppelten Stellenwerts« po kojem se jedno radno mjesto u temeljnim ekonomskim djelatnostima ne može promatrati izolirano, nego ono zahtijeva uvijek i drugo radno mjesto u uslužnim djelatno-

svih ranijih oblika gradskog života, da se posve opravdano može postaviti pitanje: može li se uopće govoriti o »gradu« ne samo u tradicionalnom smislu ovog pojma nego i kao o nekom posve određenom obliku, kao o određenoj strukturi?

Ovo pitanje nema samo neki terminološki karakter, nužnost njegovog postavljanja proizlazi iz potrebe da se jasnije obilježe bar najosnovniji stavovi za pristup »gradu XX stoljeća«. Svijest o opradanosti takvog pitanja omogućava naime da se zauzme kritički odnos prema svima koji pristupaju suvremenom gradu sa mjerilima jučerašnjeg grada da ga onda osude zato što on nije više ono što više i ne može biti. No istovremeno, to nam pitanje pomaže da jasnije razlikujemo sam proces urbanizacije od njegovih povijesnih ciljeva, da promatramo taj proces kao kvantitativni aspekt povijesnog zbivanja, koji tek postepeno, uz razne suprotnosti i otpore, može ostvariti i svoj kvalitativni aspekt.

→ Pojava i rast »grada industrijske revolucije«, sve ubrzaniji, sve daleko-sežniji proces urbanizacije, izazvali su ne samo bezbrojne teoretske analize i prognoze nego i određenu praksu: urbanističko i prostorno planiranje. Nastojeći da u prostoru »regulira« raznovrsna strujanja ekonomskog i društvenog života »urbanizam« je, suprotstavljajući se »kaosu«, pokušao da se ustanovi kao posebno područje ljudskog znanja, kao osebujno jedinstvo teorije i prakse, znanosti i umjetnosti.³ Međutim i ovaj, po svom karakteru najneposredniji, najoperativniji pristup procesu urbanizacije, nosio je i nosi u sebi sve suprotnosti osnovnih teoretskih odnosa prema suvremenom gradu uopće, kako u svojim programatskim modelima »novih gradova«, tako i nastojanjima da se prikaže kao ideološki »neutralna« tehnologija organizacije prostora.

Promatrajući u cjelini razne odnose prema suvremenom gradu može se prilično lako ustanoviti da su oni u pretežnoj većini *negativni*. Nema sumnje da je suvremena urbanizacija izazvala mnoštvo pojava, koje opravdavaju najveću zabrinutost i najoštriju kritiku. No isto je tako sigurno da sve ove kritike, svi odbojni odnosi prema gradu našeg vremena, *ne proizlaze iz istih pobuda*. U pažljivijoj analizi raznih kritika i prijedloga za rješavanje kritičnih situacija, otkriva se kako njihova polazna stanovišta nisu samo idealizirani modeli jučerašnjih gradova, nego da su ti stavovi bitno određeni i ideološkim talozima društvenih struktura preindustrijskog razdoblja.⁴

Naravno, sumnje u opradanost mnogih kritičkih odnosa prema suvremenom gradu (kao i u određene modele urbanističke prakse) ne predstavljaju ujedno i nijekanje kritičkih situacija stvorenih spontanim tokovima suvremene urbanizacije. Međutim, položaj u kojem se danas nalaze mnoga istraživanja posvećena problemima društvenog života u urbaniziranim sredinama kao i položaj same urbanističke prakse — zahtijevaju ne samo da se kritički provjeravaju mnogi opći stavovi, procjene i ocjene, nego da se i analize nekih osnovnih pojava i situacija, sama »empirijska« oslobode

stima. (G. Ipsen, Standort und Wohnort, Ökologische Studien aus Sozialforschungsstelle an der Universität Münster (Dortmund-Köln-Opladen) 1957, str. 48 i isti autor u članku: Stadt IV. HWB d. Sozialwissenschaften sv. 6 str. 788.

³ Postoji očigledna potreba terminološke diferencijacije »gradogradnje« i »urbanizma« i u našem jeziku, da se izbjegnu mnogi nesporazumi. Urbanizam je relativno moderan pojam kojim se obilježavaju posve druga nastojanja nego što ih je imala gradogradnja u prošlosti. U tom smislu trebalo bi prihvatiti definiciju urbanizma kao specifične »moderne« djelatnosti, koju je dala F. Choay (L'urbanisme, utopies et réalités, str. 8) ». . . Vers le fin du XIXe siècle, l'expansion de la société industrielle donne naissance à une discipline qui se distingue des arts urbains antérieurs par son caractère réflexif et critique, et par sa prétention scientifique.«

⁴ Usp.: Heide Berndt, Gesellschaftsbild bei Btlanplanern, Stuttgart, 1968; tekst ponekad i nepravredno oštar, ali protkan mnogim, dobro izabranim, primjerima i citatima.

od pritiska raznih teorija, koje u sukobu sa stvarnošću sve više otkrivaju kao svoju srž preživjele odnose prema novom društvu koje se rađa i razvija upravo u samom procesu urbanizacije.

II.

-(Analitičke postavke)

Pristupajući složenoj problematici »položaja« čovjeka u suvremenom gradu potrebno je prije svega ustanoviti osnovne karakteristike ove životne sredine.

1) Jedna od osnovnih karakteristika suvremenog grada jest velika dimenzija njegove strukture koju obilježavamo pomalo neodređenim, konvencionalnim pojmom *velegrada*.⁵ Ovu veliku dimenziju suvremenog grada najočitiije određuju neprekidni porast njegovog stanovništva i stalno širenje izgrađenog prostora. No ova nova, velika dimenzija ostvaruje se i stalnim rastom raznih »sadržaja«; velegrad je u pravilu središte velikih proizvodnih pogona i velikih upravnih, financijskih, obrazovnih, znanstvenih, zdravstvenih, kulturnih i zabavnih organizacija, odnosno institucija. On je isto tako središte velikih sredstava informacija, te niza visokospecijaliziranih djelatnosti. Vanjski izraz ove koncentracije velikih sadržaja jest stalno povećavanje dimenzije izgradnje i saobraćaja.⁶

Ova »velika dimenzija« karakterizira gotovo sve oblike velegradskog života; ona je prisutna u radnim sredinama, u uličnom saobraćaju, robnim kućama, stadionima, kao i u novim stambenim naseljima. Čovjek u suvremenom gradu provodi znatan dio svoga života unutar velikih skupova ljudi, bilo na radnom mjestu, bilo u kretanju ulicama — kod odmora i zabave.

2. Stalni rast velegrada uslovljava nužno i stalne promjene u organizaciji njegovog prostora, koje često dovode do većih ili manjih pomicanja dijelova njegovog stanovništva. Rekonstrukcije pojedinih objekata ili čitavih gradskih područja izazvane raznim potrebama, izgradnja novih stambenih kapaciteta (često čitavih velikih skupova) uvjetuju ne samo mobilnost njegovog stanovništva nego i promjene kako socijalnog sastava pojedinih dijelova grada tako i sadržaja koji se u njima smještava s obzirom na »materijalni«, izgrađeni okvir, velegrad se stalno nalazi u stanju nastajanja.

3. Velegrad je u biti posve nov oblik ljudske zajednice. Prelaz iz predindustrijskog u industrijsko razdoblje karakterizira gotovo posvemašno razbijanje ranijih organiziranih oblika društvenog života u gradovima. Stano- vito održanje nekih takvih, ranijih oblika društvenog života po manjim grupama stanovnika od posve je sporadičkog značenja.

⁵ Terminologija kojom se obilježavaju razni oblici i stupnjevi suvremene urbanizacije obiluje doduše deskriptivnim pojmovima, no njihova su tumačenja često vrlo sporna. Tako se ni pojam »velegrada« ne može posve precizno odrediti samo nekim kvantitativnim mjerilima, kao što je broj stanovnika. Velegradom treba smatrati svako urbano središte šireg prostora u kojem su usredotočeni najrazvijeniji oblici njegovog ekonomskog i društvenog života.

⁶ Stalni rast objekata u gradskim tkivima izaziva danas nužno i stalno povećanje saobraćaja (usp.: tzv. »Rapport Buchanan, iz 1963 god.). Ne potcjenjujući značaj špekulacije sa gradskim zemljištem koje dovodi do sve intenzivnijeg iskorištavanja pojedinih čestica zemlje, kod prodava visokih gradnji, »nebodera«, u suvremene gradove treba uzeti u obzir i to da oni predstavljaju najracionalniji oblik vertikalne prostorne organizacije administrativnih pogona.

⁷ Prodor upravnih građevina raznih financijskih i privrednih organizacija u središnje dijelove velikih gradova i istiskivanje stambenih sadržaja iz njih, izazvao je značajne promjene u ritmu urbanog života. U razdobljima kada se u tim objektima ne radi, to su najpustije zone grada! Bijeg imućnijih građana iz središta grada u »zelena« područja, predstavlja u mnogim velikim gradovima vrlo karakterističnu pojavu sa vrlo složenim društvenim posljedicama. Usp.: A. Mitscherlich, Die Unwirtlichkeit unserer Städte, Frankfurt a. M., 1967, str. 12 i slijed.

Ulazeći u grad njegovo novo stanovništvo prisiljeno je prije ili kasnije da posve napusti one oblike organiziranog društvenog života u koje su bili uklopljeni u ranijim boravištima. Oblici društvene integracije karakteristični za selo ili manji grad (a to su one tipične sredine iz kojih dolazi novo stanovništvo) neodrživi su u velegradu, — pa čak i najosnovnija društvena grupa kao što je to porodica, doživljava ovdje nužno bitne promjene.⁸ Stanovito obilježje nekih, u biti preindustrijskih oblika prostorno-društvenih zajednica u prigradskim naseljima ili čak u nekim četvrtima grada, predstavljali su (ili još predstavljaju) samo privremeni, prelazni stupanj u procesu istinske urbanizacije njihovog stanovništva.⁹

4. Specifičnost velegrada kao ljudske zajednice proizlazi iz činjenice da se »pripadnost« stanovništva ovoj zajednici ostvaruje tek djelomičnim vezama, djelomičnim učešćem u raznim oblicima gradskog života. Svijest o međuzavisnosti ostvaruje se kod gradskog stanovništva bez odgovarajućih oblika društvene integracije, uglavnom posrednim putem. Premda nema sumnje da su društvene veze u velegradu daleko brojnije nego u bilo kojem ranijem obliku naselja, očigledno je da on ne predstavlja organiziranu društvenu zajednicu.¹⁰

5. U pravilu, prostorni rast velegrada odvijao se uz više manje spontano oblikovanje sve širih gradskih područja u kojima je prevladavao tek jedan sadržaj: »homogenih zona«.¹¹ U tom smislu, vrlo je karakteristično stvaranje velikih stambenih područja bez ikakvih središta društvenog i kulturnog života, tek sa najosnovnijim mogućnostima trgovačkih i drugih usluga, daleko ispod one razine koju zahtijeva i omogućuje razvoj suvremenog urbanog života. Postojanje takvih područja — kao i njihovo stalno širenje u daljnjoj izgradnji gradova — javlja se kao najodlučnije svjedočanstvo oštih razlika između kvantitativnog i kvalitativnog aspekta procesa urbanizacije.¹²

Takvo »zoniranje« velikih gradova predstavlja prostorni izraz industrijske organizacije rada u kojoj se »radno mjesto« odvajaju nužno od »stanovanja«. Prostorna odvojenost ove dvije osnovne životne sredine urbaniziranog čovjeka predstavlja istovremeno i posljedicu i uzrok odvajanja »privatne« i »radne« sfere njegovog života.¹³

6. Proces podjele rada, koji upravo u velegradu dobiva svoje najrazvijenije oblike, nalazi svoj izraz i u stvaranju raznih »društveno-profesionalnih«

⁸ Chombart de Lauwe, *Famille et habitation*, I. Paris 1959. i René König, *Soziologie der Familie*, u »Soziologie« ed. A. Gehlen, H. Schelsky, Düsseldorf, 1968.

⁹ Neka periferijska područja i gradske četvrti zadržavale su određenu društvenu homogenost, i u velegradovima, no posve je sigurno da su u njoj nalazile svoj izraz prenesene tradicije seoskog načina života. Usp. studiju Coinga, XIII arrondissementu u Parizu, 1970 god.

¹⁰ Već više od jednog stoljeća govori se o velegradu kao o »hrpi pijeska« (M. Weber), kao amorfnoj gomili ljudi. Pojam »velegradske mase« nosi često u sebi posve određene društvene stavove, koji ponekad izbijaju u posve jasnim formulacijama kao kod *Wilhelma Riehla*: »Die Herrschaft der Großstädte wird zuletzt gleichbedeutend mit der Herrschaft des Proletariats.« cit. u knjizi *H. Berndt*, *Das Gesellschaftsbild bei Stadtplanern*, str. 26. Usp.: i poznate teze *O. Spenglera* u »Untergang des Abendlandes«. Jedan od prvih teoretičara koji je »otkrio neke vrijednosti velegradskog života bio je *G. Simmel* (*Psychologie des Geldes*, 1900), no prilično dugo su bila rijetka djela bez taloga određenih predrasuda. Niz studija *H. P. Bahrdta*, a napose *Die moderne Grossstadt*, Hamburg, 1961, obilježavaju nov, trijezan pristup sociološkim problemima velegrada. Određena »revalorizacija« procesa urbanizacije odvijala se i u novijoj francuskoj sociološkoj literaturi (već navedena djela *P. H. Chombart de Lauwea*), a nalaze svoj krajnji izraz u najnovijem radu *Henri Lefebvrea*, *La révolution urbaine*, Paris, 1970.

¹¹ Stvaranje »homogenih zona« u modernom velegradu dovelo je nužno do njegovog rastvaranja, i predstavlja sigurno jednu od najtežih situacija stvorenih u procesu spontanog rasta. Paradoksalno je da je jedan od najznačajnijih manifesta modernog urbanizma »Atenska povelja« CIAM-a, na neki način teoretski legalizirao ovaj proces u poznatim tezama o »funkcijama« gradskog života, koje zahtijevaju svaka svoj posebni prostor.

¹² Pretežan dio novih naselja izgrađenih uz velike gradove već je odavno obilježen pojmom »dormitorija«. Njihov dosadašnji razvoj pokazao je očito da nema »spontane socijalizacije i urbanizacije novih kvartova. Oni ostaju najčešće izdvojeni iz grada...« (*Sociologie et urbanisme*, kolokvij u Royaumont 1968 god. Paris, 1970).

¹³ Usp.: *H. P. Bahrdt*, nav. dj. i *H. Berndt*, *A. Lorenzer*, *K. Horn*. *Architektur als Ideologie*, Frankfurt a. M. 1968.

grupacija, a njihove međusobne veze i odnosi ostvaruju se uglavnom tek posrednim putevima.

Proces društvenog komuniciranja između pojedinaca i društvenih grupa kao i između društvenih grupa međusobno, ne samo da u velegradu još stvorio odgovarajuće, djelotvorne institucionalne okvire nego se mnoge konvencionalne institucije (dijelom nasljednice iz ranijih faza razvoja društvenog i političkog života), nalaze u očitj krizi.

7. Rast grada, sa svim složenim promjenama koje je povećanje njegovih dimenzija izazvalo u djelovanju niza zajedničkih uređaja i službi, imao je, među ostalim, kao posljedicu otežavanje — pa i isključivanje, — građana iz sfera komunalne uprave. Razvoj »tehnologije« gradskog života na svim područjima, omogućavao je sve veće osamostaljivanje mnogih gradskih »službi« kao specijaliziranih područja rada. Rukovanje i rukovođenje složenom infrastrukturom pa i samo urbanističko planiranje zahtijeva posebne stručne kvalifikacije i raspolaganje posebnim znanstvenim, tehničkim i drugim informacijama kao nužnim podlogama određenih odluka. Mnoge, pa i najdalekosežnije odluke komunalnog karaktera, koje neposredno određuju život grada, nemaju više za gradsko stanovništvo stvarnu političku dimenziju.¹⁴

8. Stanovanje kao osnovni oblik »privatne« sfere urbanog života, predstavlja još uvijek jedno od njegovih najkritičnijih područja. Rast velegrada prate u pravilu stambene krize raznih oblika i intenziteta, a njihovo rješavanje kreće se (pa i u najrazvijenijim sredinama) ostvarivanjem stambenih »modela«, koji su tek u novije vrijeme prešli »kritične pragove« stanovanja.

Nužni prodor tipiziranih oblika masovne stambene izgradnje, način njene organizacije u prostoru, kao i industrijska proizvodnja unutarnjih uređaja i namještaja, oduzimaju pretežnom dijelu gradskog stanovništva gotovo svaku mogućnost aktivnog, stvaralačkog učešća u oblikovanju vlastitog životnog prostora.

III

(Otvorena pitanja)

Polazeći od uočavanja ovih situacija koje karakteriziraju razvoj velegrada, pretežna većina njegovih kritičara iz redova raznih struka, od filozofa do urbanista, polazila je od stanovišta da je jedan od osnovnih uzroka gotovo svih nevolja pojava nove »velike dimenzije« u razvoju gradova.

Prelaz nekih (prilično neodređenih) kvantitativnih granica, kako broja stanovnika tako i prostornog opsega, dovodi nužno do »razbijanja grada« uopće, do stvaranja aglomeracija koje niti u prostornom, niti u društvenom smislu mogu biti razumno organizirane. Naravno, iza ovog gotovo jedinstvenog stava prema »veličini« kao osnovnom činiocu prostorne i društvene dezintegracije urbanog života, javlja se široka lepeza različitih ideoloških ocjena istih pojava. Posve je sigurno da kritike velegrada koje vrše W. Riehl i L. Mumford ne proizlaze iz istih motivacija, no bitne idejne razlike »desnih« i »lijevih« kritičara velegrada postaju gotovo beznačajne, kada i jedni i drugi predlažu u biti isti model za rješavanje urbane krize: razbijanje

¹⁴ Pasivnost građana u procesu odlučivanja o vlastitoj sudbini u prostoru znatnim dijelom je uvjetovana činjenicom da tehnokrati raznih boja oduzimaju, bilo svjesno bilo nesvjesno, svojem djelovanju svaku političku dimenziju, karakterizirajući ga kao »racionalno« upravljanje. Usp.: Jürgen Habermas, Technik und Wissenschaft als »Ideologie«, Frankfurt a. M. 1969.

ili bar raščlanjivanje velikih gradova u manje ili čak posve malene »organ-ske« jedinice.

U tom smislu karakterističnu dokumentaciju pruža povijesni slijed raznih idealnih planova koji su suprotstavljeni spontanom rastu gradova počev od prve industrijske revolucije pa do najnovijeg vremena. Sa čudesnom upornošću — povijesnim tokovima uprkos — već gotovo dva stoljeća, od Roberta Owena pa do F. L. Wrighta, protumodeli urbanizaciji industrijskog razdoblja nastoje održati ili ponovno uspostaviti veze gradskog stanovnika sa »zemljom«, sa seoskom tradicijom života. Od Owenovog crteža idealnog naselja uz njegov »Izveštaj« iz godine 1817, pa do Wrightovog modela »Broadacre City« iz 1934. godine, uporno se obnavlja misao da zemljoradnja kao »najprirodnija« ljudska aktivnost ne smije posve nestati iz urbanog života.¹⁵ No i bez obzira na vjerovanje niza projektanata »idealnih gradova« da veza sa zemljoradnjom osigurava ili spašava društveno etičku ravnotežu čovjeka, — uvjerenje da ograničenje same dimenzije grada već samo po sebi omogućava i »organsku« društvenu organizaciju njegovog stanovništva, karakterizira gotovo sve urbanističke modele. Ista ova misao stoji iza modela »gradova-vrtova« — E. Howarda (i raznih varijacija iste teme u suvremenim »ze-lenim« predgrađima i mikrorajonima) kao i iza pokušaja da se taj problem riješi organizacijom života u pojedinim velikim objektima. U tom smislu može se zapaziti određeni kontinuitet osnovnih »modela« ne samo od Ch. Fouriera do Le Corbusiera, — od »phalansterija« do marsejske »Unité d'habitation«, — nego i do mnogih najnovijih projekata koji se obilježavaju pojmom »urbanizma naučne fikcije«.

U kritičkoj retrospektivi velik broj projekata i modela, pomoću kojih su se teorija i praksa planiranja gradova nastojale suprotstaviti njihovom rastu, otkrivaju jasno osnovne slabosti, koje su konačno i uvjetovalе njihove slomove. Bez obzira na razne ideološke motivacije; svi su ovi modeli nastojali na neki način rekonstruirati »mali grad«; grad koji se bespovratno gubio zajedno s predindustrijskim strukturama života koje su ga stvorile i održavale. Bez obzira na određenu primjenu suvremene tehnologije u ovim projektima, na njihovo isticanje avangardizma, oni su stvarno zaostajali za povijesnim tokovima.

U okviru ove iste problematike treba promatrati i dobar dio teoretskih bavljenja problematikom »susjedstva«, kao i neke pokušaje praktičkih zahvata koji su bili inspirirani idejama da se određenom organizacijom prostora mogu i u velegradu ostvariti »primarne« društvene veze. Premda je prilično jasno da se između ljudi povezanih zajedničkim prostornim okvirima nužno ostvaruju i određeni odnosi i da je čak u velikim gradovima »susjedstvo« zadržalo određenu društvenu ulogu, ono je također u svojoj biti tek arhaični oblik društvene zajednice.¹⁶

Nema sumnje da razotkrivanje raznih slabosti određenih oblika suprotstavljanja »veličini« suvremenog velegrada ne može značiti nekritičko mirenje sa svim onim negativnim posljedicama koje nužno proizlaze iz još neriješenih odnosa kvantitete i kvalitete urbanog života. Međutim, problemi prostorne i društvene integracije velikih urbanih aglomeracija ne mogu se uopće

¹⁵ Usp.: L. Benevolo, *Le origini dell'urbanistica moderna*, Bari, 1963 i F. L. Wright, *The living city*, New York, 1963.

¹⁶ Radikalnu kritiku »ideologije susjedstva« vidi u nav. dj. Heide Berndt. U svom najnovijem radu Chombart de Lauwe daje također implicitnu kritiku teza o »oživljavanju« gradskih četvrti i ideologije »susjedstva« no ne odustajući od naglašavanja potrebe da se stvore »unité de la vie quotidienne« »Le quartier et le village sont morts. Il faut retrouver l'unité de vie sociale qui correspond a notre époque«. (*Pour une sociologie des aspirations*, Pariz, 1969.).

rješavati rekonstrukcijom nekih preživjelih oblika organizacije gradskog prostora. Suprotnosti kvantitete i kvalitete urbanog života ne mogu se čak ni objektivno promatrati ako se pretpostavlja da se kvantitativni aspekt može ili mora »ukinuti«. U krajnjoj konzekvenci, slijepo ratovanje protiv »veličine« suvremenog grada, čak i kada nije ideološki određeno negativnim odnosima prema procesima demokratizacije koji se u velegradu odvijaju, vodi u slijepe ulice i u resignirana razmatranja o čovjekovoj nemoći da se suprotstavi problemima koje mu nameće njegov vlastiti razvoj.

Međusobni odnosi industrijske proizvodnje i urbanizacije otkrivaju neke od temeljnih suprotnosti našeg vremena uopće. Poznata i često varirana razmišljanja o nerazmjeru između dostignutog stupnja ekonomskog i tehničkog napretka i načina korištenja tih dostignuća, obuhvaćaju i znatan dio problematike života suvremenog velegrada. Ne treba uopće sumnjati da postoje sve mogućnosti da se mnoge kritične situacije suvremenog velegrada riješe upravo u velikim mjerilima, — no isto je tako sigurno da se one ne mogu rješavati bez određenih otpora i oštih sukoba sa takvim otporima. Velegrad treba shvatiti kao jednu fazu u postepenom nastojanju novog urbanog društva, kao početak, a ne kao kraj jednog povijesnog razdoblja. U takvoj orijentaciji zadaća urbanista i sociologa ne može biti drugo nego da traže za ljude »sredstva kojima oni mogu posvojiti prostor«, jer je to posvajanje prostora bitni dio procesa prelaska iz »carstva nužde u carstvo slobode«.

Summary:

A MAN IN AN URBAN ENVIRONMENT (ORIGINATION, INTERPRETATIONS, OPEN QUESTIONS)

The author in the first article tries to answer the key questions of contemporary urbanism, which, according to him, opposes the »chaos«. Using shorter historical retrospective observations, he comes to the conclusion that the contemporary criticism is still strongly influenced by »the ideological burden of pre-industrial society.«

Using an analytical approach, the author evaluates the main features of a modern urbanization which is characterized by »a megalopolis in a state of permanent origination.« Therefore, observes the author, a social organization of an urban settlement in a state of expansion is very complex. More or less the general orientation tends to the creation of smaller or larger organic megalopolis wholes. In fact, this means »the reconstruction« of previous small urban centers. There are even tendencies to a creation of town-gardens, i. e. amalgamation with agriculture as a natural mode of existence. Of course, there are tendencies orientated to »the urbanism of scientific fiction.«

A man, according to the author's opinion, becomes »captured« in an urbanized complex too, as well as by the progress of technology.

Резюме:

ЧЕЛОВЕК В ГОРОДЕ, ЯВЛЕНИЕ, ТОЛКОВАНИЕ, ОТКРЫТЫЙ ВОПРОС

Автор статьи стремится ответить на важнейшие вопросы современного урбанизма который по его мнению сопоставляется »хаосу«. Краткими историческими оценками автор заключает что современная критика урбанизма перегружена »идеологическим осадком допромышленного общества«.

Аналитическим примером автор расценивает главные характеристики современной урбанизации характеризует «город в непрерывной стадии развития». В связи с этим, автор заключает, что социальная организация города в развитии является трудной проблемой. Большинство в своих стремлениях ориентируется к стройке меньших или больших органических городских целых. Это в сущности «реконструкция» прежних небольших городов. Является даже тенденция стройки городов-садов т. е. связывания с земледелием как естественным порядком. Является тоже и тенденция направленная к «урбанизму научной функции». Человек, по мнению автора, и в урбанизационных комплексах и при прогрессе технологии становится «пленником».